

Ի՞նչ ԱՆԵԼ

գիտագործնական խորհրդատու

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԵՎ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

Վճարես

ԻՆՉ ԱՆԵԼ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ
ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

գիտագործնական խորհրդաժողով

ԱՄՏԱՐԵԱ

Երևան

2018

ՀՏԴ 330.34(479.25):06

ԳՄԴ 65

**Հրատարակությունը երաշխավորել է
ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի
գիտական խորհուրդը**

**Գրքի հրատարակումը նախաձեռնել և տպագրությունը հովանավորել է
Հայաստանի արդյունաբերողների և գործարարների միությունը**

Խմբագիր՝ Լուսյա Մեհրաբյան

Ինչ անել. Հայաստանի տնտեսության զարգացման արդի հիմնա-
խնդիրները և ռազմավարական ուղղությունները: Գիտագործնական
խորհրդաժողով / Խմբ.՝ Լուսյա Մեհրաբյան: Եր.: Անտարես, 2018.–
148 էջ:

Հոդվածների ժողովածուն հայ տնտեսագետների կողմից կատարված
հետազոտական և գիտավերլուծական աշխատանքի արդյունքում առա-
ջարկվող լուծումներ են տարաբնույթ այն խնդիրների վերաբերյալ,
որոնք ՀՀ անկախության տարիներին ձևավորվել են նոր տնտեսական
համակարգը կայացնելու և շարունակաբար բարեփոխելու գործընթա-
ցում: Խորհրդաժողովի քննարկմանը ներկայացվող տնտեսագիտական
խոսքին կգումարվեն նաև անվանի գործարարների և պետական կառա-
վարման համակարգի ներկայացուցիչների գործնական աշխատանքի
փորձառությունն ու ակնկալիքները:

ISBN 978-9939-76-332-3

Անտարես

© ՀԱԳՄ, 2018
© ԵՊՀ տնտեսագիտության և
կառավարման ֆակուլտետ, 2018
© Անտարես, 2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբանի փոխարեն	5
Արսեն Ղազարյան, Հայկ Սարգսյան	
ՀՀ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ. ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ	7
Իշխանության գերինդիրը սահմանադրականության մակարդակի բարձրացումն է	9
Հայկ Սարգսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի դեկան, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ տնտեսության պետական կառավարման համակարգի բարելավման հիմնական ուղիները	17
Աշոտ Մարկոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Հասարակական նոր պայմանագրի հարցի շուրջ	28
Վահագն Խաչատրյան, տնտեսագետ	
Ինստիտուցիոնալ վերափոխումների արդի առանձնահատկությունները ՀՀ-ում	37
Ռուբեն Գևորգյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ տնտեսության արդի բնութագրերն ու զարգացման հիմնախնդիրները	43
Բագրատ Ասատրյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	
ՀՀ տնտեսական զարգացման հայեցակարգային հիմնախնդիրները	51
Գագիկ Վարդանյան, ՀՊՏՀ գիտության և արտաքին կապերի գծով պրոռեկտոր, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Երկրների բազմաբնույթ վերափոխումների համեմատական արդյունավետության գնահատումը և վերլուծությունը	60
Սամսոն Դավոյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Հայաստանի Հանրապետության մակրոտնտեսական և ֆինանսական իրավիճակի փոփոխման միտումները	71
Վիլեն Խաչատրյան, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	

ՀՀ ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ. ՈԼՈՐՏԱՅԻՆ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ	77
«Մեծ մետաքսե ճանապարհ» ծրագրին Հայաստանի ինտեգրման հնարավորությունները	79
Վարդան Բոստանջյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Ուղղակի հարկերի արդիականացումը ՀՀ-ում	88
Էդուարդ Սանդոյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության և բիզնեսի ինստիտուտի տնօրեն, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Ազգային հարստությունը որպես տնտեսության կապիտալացման աստիճանի գնահատման հիմնական ցուցանիշ	95
Աշոտ Մարկոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, Էլյանորա Մաթևոսյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետ, տնտեսագիտության թեկնածու	
Ավելացված արժեքի աճի ապահովման կայուն արտահանման գործոնը	107
Արամ Առաքելյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության ֆակուլտետ, տնտեսագիտության մեջ մաթեմատիկական մոդելավորման ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
ՀՀ վարկային շուկայի կառավարման արդի վիճակը. հիմնախնդիրներ և մարտահրավերներ	120
Խորեն Մխիթարյան, ՀՊՏՀ գիտության և ասպիրանտուրայի բաժնի պետ, տնտեսագիտության դոկտոր	
Ներդրումային միջավայրի բարելավման արդի խնդիրները ՀՀ-ում	127
Հայկ Մնացականյան, ԵՊՀ տնտեսագիտության ֆակուլտետի ֆինանսահաշվային ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր	
Փոխադարձ ներդրումները ԵԱՏՄ երկրներում. հետահայաց վերլուծություն	132
Իրինա Պետրոսյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության տեսության և անցումային շրջանի տնտեսության հիմնախնդիրների ամբիոն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ	
Արժույթային փոխարժեքի ձևավորման հիմնական գործոնների գնահատումը Հայաստանում	139
Էդուարդ Սանդոյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի տնտեսագիտության և բիզնեսի ինստիտուտի տնօրեն, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, Մարիամ Ոսկանյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի էկոնոմիկայի և ֆինանսների ամբիոնի վարիչ, տնտեսագիտության դոկտոր, դոցենտ, Անի Գալստյան, Հայ-Ռուսական համալսարանի հայցորդ	

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

Մեր երկրի տնտեսության շեշտակի վերելքն առաջիկա տարիներին իրատեսական է, որի հասանելիությունը էապես պայմանավորված է լինելու վաղվա օրվա նկատմամբ վստահությամբ ու արդյունավետ տնտեսվարման մեր կարողունակությամբ:

Ինքնիշխանության պարագայում էլ այլ երկրների հետ խորը տնտեսական ինտեգրումը այլընտրանք չունի: Փոքր և բաց տնտեսությամբ մեր երկրին աշխարհաքաղաքական վերադասավորումների ներկա փուլում բնորոշ է տնտեսական փոխլրացման խորացող քաղաքականությունը: Ստեղծվել է աննախադեպ իրավիճակ, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը կամրջող դերակատարում կարող է ստանձնել բարեշրջվող Եվրամիություն-Հայաստան-Եվրասիական տնտեսական միություն հարաբերություններում: Ավելին՝ այդ հարաբերությունները ինտենսիվորեն կարող են ծավալվել նաև մեզ բարեկամ-հարևան և այլ երկրների հետ:

Հաջորդ հիմնարար խնդիրն արդյունավետ տնտեսության կառուցումն է: Երկարատև կայուն տնտեսական աճին ուղղված քաղաքականությունը կարող է իրագործվել հասարակական ընտրության հիմքի վրա կառուցվող՝ մեր միաբան ու համահավաք կազմակերպվածությամբ, դրանով իսկ մեր տեղը ամրագրելով առաջավոր հասարակությունների ընտանիքում: Կառավարության, գործարար միջավայրի և ակադեմիական շրջանակների սերտ համագործակցությամբ է միայն հնարավոր երկրում իրագործել արդյունավետ վերափոխումներ:

Ոչ ստանդարտ իրավիճակներում կողմնորոշվելու և կազմակերպվելու մեր բացառիկ ունակությունները թույլ են տալիս հիշատակել իսլանդացի տնտեսագետ Թ. Էգերսթոնի այն ընդհանրացումը, ըստ որի «տնտեսական աճը և երկրի զարգացումը հիմնականում կախված չեն գոյություն ունեցող կառավարության տիպից, եթե գործարքային ծախսերը տնտեսական և քաղաքական ասպարեզում հավասար են գրոյի: Սակայն, եթե գործարքային ծախսերը դրական են, ապա իշխանության բաշխումը երկրի ներսում և նրա իրավաստեղծ կազմակերպությունների ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը նրա զարգացման կարևորագույն գործոնն են»: Նշենք, որ գործարքային ծախսերը, որոնք ներառում են ծրագրերի ընդունման, որոշումների կայացման ու բանակցությունների վարման, փոփոխությունների ու գործարքի պայմանների վերանայման, վիճելի հարցերի լուծման, պայմանավորվածությունների պահպանման և այլ ծախսերը, առաջանում են շուկայում (շուկայական գործարքային ծախսեր), կազմակերպություններում (կառավարչական ծախսեր) և կառավարության մակարդակում: Օպտիմալ

կառավարման համար գործարքային կամ, այլ կերպ, «շփման ուժի հաղթահարման» ծախսերը պետք է կարողանալ առավելագույնս կրճատել տնտեսական ու քաղաքական բոլոր բաղադրիչներով՝ շուկայում, կազմակերպություններում և կառավարության մակարդակում (քաղաքական գործարքային ծախսեր): Տնտեսական քաղաքականություն իրականացնողների կողմից այս երաշխավորություններին հետևելը և դրանք կյանքում կենսագործելը, թերևս, ձեռքբերումների ու վերելքի գրավական է: Իսկ որքան առավել ու հետևողական լինի կենսագործումը, այնքան շեշտակի կլինի վերելքը:

«Հայաստանի տնտեսության զարգացման արդի հիմնախնդիրները և ռազմավարական ուղղությունները» վերտառությամբ խորհրդածողովին ներկայացվող սույն ժողովածուն խնդիր ունի իշխանությանը ներկայացնելու (թեզերի տեսքով), թեկուզև ընտրովի ու հատվածային, սակայն, հեղինակների կարծիքով, խիստ կարևոր ու հանգուցային տեսակետներ, որոնք ուղղված են երկրում գործարար միջավայրի բարելավմանը, ստեղծագործ աշխատանքի խթանմանը և, վերջապես, որոշումների կայացման հիմնավորվածության աստիճանի բարձրացմանը:

Հարցադրումները կարող են օգտակար լինել կառավարության սոցիալ-տնտեսական ամբողջական ու ոլորտային զարգացման հայեցակարգերի ու ծրագրերի մշակման գործընթացում:

Հայաստանի արդյունաբերողների ու
գործարարների միության նախագահ
Արսեն Ղազարյան

ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման
ֆակուլտետի դեկան, պրոֆեսոր
Հայկ Սարգսյան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Աշոտ Մարկոսյան

ԵՊՀ տնտեսագիտության և կառավարման ֆակուլտետի
կառավարման և գործարարության ամբիոն
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
ashotmarkos@rambler.ru

Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի փուլում, և, հատկապես, 2018թ.-ի ապրիլ-մայիսին տեղի ունեցած խաղաղ, ոչ բռնի, ժողովրդական հեղափոխությունից հետո խիստ արդիական են դարձել տնտեսական վերափոխումները: Դրանց շարքում կարևորվում է պետական կառավարման համակարգի բարելավումը, ելնելով այն փաստից, որ ներկայում գործող համակարգը խիստ ծախսատար և անարդյունավետ է: Նման եզրահանգման հիմնական փաստարկն այն է, որ թեև ՀՀ-ում թողարկված ՀՆԱ-ի 80%-ը ստեղծվում է մասնավոր հատվածում, սակայն վերջին տարիներին նկատվում է պետական կառավարման ապարատի ուռճացում՝ ինչպես այդ մարմինների թվաքանակի, այնպես էլ դրանց պահպանման համար կատարվող ծախսերի տեսանկյունից:

Տնտեսական գործունեությունը վերահսկելու հատկանիշից ելնելով՝ հանրապետության տնտեսության ամբողջական պատկերն ստանալու համար համախառն ներքին արդյունքը (ՀՆԱ), կարելի է ներկայացնել հետևյալ 3 մասերով՝ պետական, ազգային մասնավոր և օտարերկրյա վերահսկողության տակ գտնվող:

Այսպես, «Պետական կառավարման մարմինների» կառուցվածքային հատվածի ՀՆԱ-ն դասվում է պետական մասին, «Տնային տնտեսություններն սպասարկող ոչ առևտրային կազմակերպությունների» և «Տնային տնտեսությունների» կառուցվածքային հատվածների ՀՆԱ-ը՝ ազգային մասնավոր մասին: «Ոչ Ֆինանսական կազմակերպությունների» և «Ֆինանսական կազմակերպությունների» կառուցվածքային հատվածների ՀՆԱ-ը բաշխվում է դրանց ենթահատվածներին համապատասխան:

Հանրապետության ՀՆԱ-ի (հիմնական գներով), ըստ կառուցվածքային հատվածների, ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ «Պետական կառավարման մարմիններ» կառուցվածքային հատվածի ՀՆԱ-ն տնտեսության ՀՆԱ-ի նկատմամբ 2000-2014թթ.-ին ունեցել է 176.8% առաջանցիկ աճ

(այսինքն՝ տնտեսության ՀՆԱ-ի 1% աճին բաժին է ընկել 1.77%-ով աճ), իսկ «Ոչ ֆինանսական կազմակերպությունների (կորպորացիաների)» կառուցվածքային հատվածի համեմատ այդ առաջանցիկ աճը կազմել է 167.7%, ինչն էլ հանգեցրել է կառուցվածքային այդ հատվածի տեսակարար կշռի ավելացմանը 2000-2014թթ.-ին 2.0 տոկոսային կետով:

Տնտեսության կառուցվածքային հատվածների նման զարգացումներն անցանկալի են (առավել ևս այդ միտումների պահպանումը առաջիկայում), քանի որ, ինչպես հայտնի է, պետական կառավարման մարմիններում նյութական բարիքներ չեն ստեղծվում, այս ոլորտում մատուցվում են միայն հանրային նշանակություն ունեցող ծառայություններ: Իսկ, դասական տնտեսագիտության տեսանկյունից, բարիքներ ստեղծելու փոխարեն այստեղ տեղի է ունենում բարիքների սպառում:

Հետևաբար, առաջացել է անհրաժեշտություն «Պետական կառավարման մարմիններ» կառուցվածքային հատվածում իրականացնել այնպիսի բարեփոխումներ, որոնք կապահովեն՝

ա) առաջիկայում տնտեսության և նրա մյուս կառուցվածքային հատվածների (և, հատկապես «Ոչ ֆինանսական կազմակերպությունների (կորպորացիաների)» կառուցվածքային հատվածի) համեմատությամբ աճի ավելի ցածր տեմպեր,

բ) վերը նշված նպատակին հասնելու համար «Պետական կառավարման մարմիններ» կառուցվածքային հատվածի ծախսերի նվազեցում, մրցակցային և այլընտրանքային աղբյուրներից դրանց իրականացում՝ ոլորտի ծառայությունների օպտիմալացման և մասնավոր հատվածի ներուժի լայնորեն օգտագործմամբ, առանձնապես, օժանդակ կառավարչական ծառայությունների ձեռքբերման գործում:

Մեր կարծիքով, ՀՀ-ում պետական կառավարման համակարգի կատարելագործման նպատակով անհրաժեշտ է՝

➤ նվազեցնել (օպտիմալացնել) ՀՀ կառավարության կազմի մեջ մտնող նախարարությունների քանակը,

➤ բացառել կառավարչական գործառույթների կրկնությունները, ինչպես նաև, հատկապես սպասարկման և օժանդակ կառավարչական ծառայությունները իրականացնել մասնավոր կազմակերպությունների միջոցով և մրցութային եղանակով՝ օգտագործելով արտապատվիրման (աութսորսինգի) գործիքը: Այսպիսի մոտեցումը հիմնված է այն դիտարկումների և վերլուծությունների վրա, ըստ որոնց, պետական կառավարման մարմինների ծախսերի զգալի մասը, ինչպես նաև այդ մարմինների աշխատակազմերի առյուծի բաժինը, ձևավորում են սպասարկող և օժանդակ ծառայությունները: Հաճախ պետական կառավարման

մարմինների հիմնական գործառույթներին բաժին ընկնող ծախսերին և աշխատակազմին նշված ծառայությունները գերազանցում են երկու-երեք անգամ:

Առաջադրված նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է լայնորեն օգտագործել ՀՀ-ում ձևավորված մասնավոր հատվածի ներուժը և դրանով իսկ հասնել պետություն – մասնավոր հատված գործընկերության ընդլայնմանը և արդյունավետության բարձրացմանը: Նշված ոլորտում աշխատանքները համակարգված իրականացնելու համար անհրաժեշտ է առաջնահերթ կարգով նախաձեռնել հետևյալ միջոցառումները.

➤ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարությունը պետք է ներկայացնի միջազգային փորձի ուսումնասիրության վերաբերյալ առաջարկություններ ՀՀ-ին համանման երկրներում⁶ 1-2 տիպային նախարարությունների կողմից մասնավոր հատվածից կամ այլ աղբյուրներից գնվող ծառայությունների տեսակի և ծավալի վերաբերյալ (outsourcing),

➤ բոլոր պետական մարմինները՝ յուրաքանչյուրն իր գործառույթների շրջանակներում, ներկայացնի միջազգային փորձի ուսումնասիրության վերաբերյալ իր առաջարկությունները համանման երկրներում համադրելի գործընկեր նախարարության կողմից մասնավոր հատվածից կամ այլ աղբյուրներից գնվող ծառայությունների տեսակի և ծավալի վերաբերյալ,

➤ ՀՀ արդարադատության նախարարությունը՝ հաշվի առնելով նոր սահմանադրական լուծումները, պետք է ուսումնասիրի ներկայիս ՀՀ կառավարության որոշումների թվաքանակի կրճատման հնարավորությունն՝ ի հաշիվ գերատեսչական իրավական ակտերի ընդունման,

➤ բոլոր պետական մարմինները, յուրաքանչյուրն իր մասով, 10 խոշորագույն ծախսային ծրագրերի մասով, հաշվի առնելով նոր սահմանադրական լուծումները, պետք է ուսումնասիրի ներկայիս ՀՀ կառավարության որոշումների թվաքանակի կրճատման հնարավորությունն՝ ի հաշիվ գերատեսչական իրավական ակտերի ընդունման:

Պետական կառավարման ոլորտում օժանդակ և սպասարկող ծառայությունների մատուցման արտապատվիրման (աութօրօսինգի) վերաբերյալ միջազգային փորձի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ աութօրօսինգի մեխանիզմն ակտիվորեն օգտագործվում է հանրային հատվածում: Արտասահմանյան երկրներում պետական կառավարչական համակարգի

⁶ Վերլուծության՝ համանման (համեմատության համար համադրելի) երկրների շարքում հնարավոր է դիտարկել Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի երկրների խումբն ըստ Համաշխարհային բանկի տարածաշրջանային դասակարգման՝ հիմնվելով բնակչության ընդհանուր թվաքանակի և մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի (PPP, ընթացիկ միջազգային դոլար) ցուցանիշների վրա: Այդ երկրներն են՝ Վրաստանը, Բոսնիան և Հերցեգովինան, Մակեդոնիան, Սերբիան, Ռումինիան, Լատվիան, Հունգարիան, Լեհաստանը, Հունաստանը, Լիտվան, Սլովակիան, Պորտուգալիան, Սլովենիան, Չեխիան:

աուֆօրսի՛նգի ակտիվ զարգացման գործընթացն սկսվել է դեռևս 1990-ական թվականներին: Հիմնականում աուֆօրսի՛նգի զարգացումը կապված է պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների, այսպես կոչված, նոր հանրային կառավարման (New Public Management) հասկացության զարգացման հետ: Աուֆօրսի՛նգի ակտիվ զարգացումը համահունչ է «նոր հանրային կառավարման» գրեթե բոլոր հիմնարար սկզբունքներին (հանրային կառավարման համակարգում շուկայական մեխանիզմների ներդրում, հանրային կառավարման գործունեության նկատմամբ կառավարման արդյունավետություն, թափանցիկության պահանջների ավելացում, կառավարման ապակենտրոնացում), այդ իսկ պատճառով զարմանալի չէ, որ պետական գործառույթների որոշակի մասի փոխանցումը աուֆօրսի՛նգի դարձել է հանրային կառավարման հատվածի բարեփոխումների առանցքային բաղադրիչներից, որոնք իրականացվել են երկրների մեծ մասում՝ դեռևս 1990-2010 թվականներին և այժմ էլ շարունակվում են:

Հանրային բարիքը (public good) հանրային կամ պետական հատվածի այն ապրանքը կամ ծառայությունն է, որի տրամադրմամբ որևէ անհատի դրանք դառնում են մատչելի, իսկ մյուսին կամ մյուսներին այն տրվում է առանց լրացուցիչ ծախսերի, որն էլ դրանք տարբերում է մասնավոր բարիքից, որի համար սպառումը որևէ անհատի կողմից բացառում է այդ նույն միավոր բարիքի սպառումը մյուսի կամ մյուսների կողմից: Այդպիսով, կարելի է ասել, որ հանրային բարիքների համար բնորոշ է ոչ մրցակցային սպառումը (nonrival consumption), այսինքն, որևէ անհատի կողմից բարիքի սպառումը չի նվազեցնում դրա մատչելիությունը մյուսների համար: Ծայրահեղ կամ «բևեռային» դեպք է եղել «զուտ» հանրային բարիքի սահմանումը Պոլ Սամուելսոնի կողմից, որը սահմանել է, որ այդպիսի բարիքը պետք է.

1) սպառման տեսանկյունից լինի ոչ մրցակցային,

2) ունենա ոչ բացառիկության հատկանիշ (non-excludability), այսինքն, եթե բարիքն արտադրվել է, ապա արտադրողը չի կարող խոչընդոտել դրա սպառումը որևէ մեկ ուրիշի կողմից:

Վերջին պայմանը բացառում է շուկայի գործառնությունը, քանի որ վաճառողին չի երաշխավորվում, որ բարիքը կունենա միայն նա, ով վճարել է դրա համար: Քանի որ բարիքը կարելի է ստանալ չվճարելով դրա համար, ուստի ոչ ոք չի ցանկանա վճարել դրա համար: Պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքի վրա, որ եթե բացառումը հնարավոր է, ապա բարիքը կարող է մնալ հանրային նույնիսկ այն դեպքում, երբ այն առաջարկվում է շուկայում: Երբ հնարավոր է բարիքի բացառումը

կամ սպառումը, այն բացարձակ ոչ մրցութային է և ունի խառը (կամ ոչ զուտ հանրային) բնույթ, ինչը այնպիսի երևույթ է, որ հանդիպում է ավելի հաճախ, քան զուտ հանրային բարիքը:

Երբ սպառումը մրցակցային չէ, Պարետոյի սկզբունքի տեսանկյունից՝ ապրանքի կամ ծառայության գնի նշանակումը անարդյունավետ է, քանի որ սպառման լրացուցիչ միավորի ավելացումը սպառողին օգուտ է բերում առանց որևէ ծախս կատարելու, այն դեպքում, երբ գնի նշանակումը կրճատում է սպառումը, դրանով իսկ առաջ բերելով բավարարվածության կամ օգտակարության զուտ կորուստ: Ասվածից հետևում է, որ նույնիսկ այն ժամանակ, երբ հնարավոր է հանրային բարիքի առաջարկը շուկայի միջոցով, դա չի կարող հանգեցնել արտադրության լավագույն կամ օպտիմալ մակարդակի արտադրության ձեռքբերումների ապահովման: Ինչպես դա արդեն ասվել է ավելի վաղ՝ ոչ բացառիկության դեպքում շուկան ընդհանրապես չի կարող աշխատել:

Հանրային բարիքի առաջարկը կոլեկտիվ ընտրության առարկա է: Սովորաբար ենթադրվում է, որ հանրային բարիքները մատակարարվում են պետության կողմից և վճարվում են պարտադիր հարկագանձման հաշվին: Մեկ ուրիշ այլընտրանք է որոշակի համագործակցություն իրականացնող մարդկանց կամավոր համաձայնությունը ապրանքի մատակարարման և վճարման վերաբերյալ: Այդ տարբերակի դժվարությունն այն է, որ անհատները կարող են թաքցնել ապրանքի իրենց իրական գնահատականը՝ նպատակ ունենալով շեղվելու վճարումից, այսինքն, նրանք կարող են ձգտել «երթևեկել առանց տոմսի»: Հանրային բարիքի ներկայացման հիմնախնդիրը կամավոր համաձայնության արդյունքում վերլուծվում է կամավոր փոխանակության մոդելում: Հանրային բարիքի նկատմամբ ընդհանուր պահանջարկը կարող է գնահատվել գումարելով հասարակության բոլոր անդամների անհատական պահանջարկները: Սակայն, զուտ բարիքների շուկայի պահանջարկի կորը ստացվում է անհատական կորերի հորիզոնական գումարմամբ (այսինքն, յուրաքանչյուր գնի համար գումարվում են յուրաքանչյուր անհատի պահանջարկի ծավալները), ապա հանրային բարիքի համար ընդհանուր պահանջարկի կորը ստացվում է անհատական կորերի ուղղահայաց գումարման միջոցով⁷:

ՏՀԶԿ-ի անդամ երկրներից աութօրսինգի զարգացման հիմնական առաջատարներ են անգլո-սաքսոնական երկրները (Մեծ Բրիտանիա, ԱՄՆ, Կանադա, Ավստրալիա, Նոր Զելանդիա), սկանդինավյան երկրները (Շվեդիա, Դանիա, Ֆինլանդիա) և Հեռավոր Արևելքի երկրները (Սինգապուր, Հոնկոնգ, Հարավային Կորեա): ՏՀԶԿ-ն պարբերաբար

⁷ Словарь современной экономической теории Макмиллана. Перевод с английского М.: ИНФРА-М. 2013, էջ 409-410:

իրականացնում է պետական հատվածի աուսորսինգի ընդհանուր ծավալների գնահատում, ընդ որում, կիրառվում է աուսորսինգի սահմանման ընդլայնված մեթոդիկան, որպես պետական հատվածի կողմից ծառայությունների և ապրանքների ընդհանուր ծավալի ձեռք բերում (ներառյալ բյուջետային համակարգի բոլոր մակարդակները) ոչ պետական հատվածից: Համաձայն ՏՀԶԿ գնահատականի, նշված մեթոդաբանությամբ 2009թ.-ին ՏՀԶԿ անդամ երկրների պետական հատվածում իրականացվող աուսորսինգի միջին մեծությունը կազմել է ՀՆԱ-ի մոտ 10%-ը: Միաժամանակ, աուսորսինգի մասնաբաժինը տարբեր է ՏՀԶԿ անդամ երկրներում՝ Մեքսիկայում ՀՆԱ-ի 2.7%-ից մինչև Նիդերլանդներում 19.4%: 2000-2009թթ.-ին ՀՆԱ-ում աուսորսինգի մասնաբաժինը ՏՀԶԿ անդամ երկրներում աճել է տարեկան միջին հաշվով 1.5%-ով: Առավելագույն աճը նկատվել է Նիդերլանդներում և Ֆրանսիայում: Փորձագետների կարծիքով պետական մարմիններին տրամադրվող աուսորսինգի գործառույթները կարելի է բաժանել 3 խմբի: Առաջին խումբն ընդգրկում է սպասարկման գործառույթները, օրինակ՝ տարածքի մաքրման աշխատանքներ, աղբահանություն, հասարակական սնունդ, պահպանության ծառայություններ: Այս խմբի գործառույթները չեն մտնում կառավարման մարմինների գործունեության խնդիրների և առաքելությունների մեջ: Նշված գործառույթների իրականացումը շատ հեշտ է ստանդարտացվում և չի պահանջում կատարողների կրթական և որակական մակարդակի բարձր չափանիշներ: Որպես կանոն, այս խմբի գործառույթները շատ հեշտ կարելի է փոխանցել աուսորսինգին:

Երկրորդ խմբի գործառույթները ներառում են ապահովման գործառույթներ, որոնք պահանջում են կատարողների բավականաչափ բարձր մասնագիտական որակավորում: Այս խմբին են վերաբերում նաև տեղեկատվական տեխնոլոգիաների, ֆինանսների և հաշվապահության, անձնակազմի կառավարման, իրավաբանական աջակցության, փաստաթղթաշրջանառության հետ կապված գործառնական գործառույթները: Վերջին 20 տարիներին պետական հատվածում աուսորսինգի կիրառումը կապված է առաջին հերթին հենց տվյալ խմբի գործառույթների հետ: Երրորդ խումբը պետական կառավարման հատվածի առանցքային գործառույթների աուսորսինգն է: Տվյալ խմբի գործառույթների աուսորսինգի միջոցով կիրարկումը շատ հազվադեպ է հանդիպում, անգամ առաջատար երկրներում տվյալ հարցը փորձագետների և քաղաքագետների ակտիվ քննարկումների վեճերի առարկա է դարձել:

Այս կամ այն գործառույթների աուսորսինգի փոխանցման նպատակահարմարության գնահատման մեթոդները տարբեր են, այնուամենայնիվ,

դրանք բոլորն էլ հիմնվում են փորձագիտական գնահատականների վրա: Բոլոր մեթոդների հիմնական դրույթները գնահատվում են հետևյալ գործոններով.

- արդյոք աուստրոսինգը կբերի բյուջետային միջոցների խնայողության,
- կնպաստի արդյոք գործառույթների իրականացման որակի բարձրացմանը,
- առկա է արդյոք շուկայում համապատասխան առաջարկ,
- հնարավոր է արդյոք ձևակերպել հստակ պահանջներ գործառույթների իրականացման համար⁸:

Ներկայիս միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ աուստրոսինգը կարող է կիրառվել ոչ միայն զարգացած, այլ նաև զարգացող երկրներում: Հիմնական վտանգը կապված է կոնկրետ գործընթացների և գործառույթների սահմանման, ճիշտ մեթոդաբանության ընտրության հետ:

Աղյուսակ 1-ում բերված են ՀՀ կառավարության համակարգում օժանդակ կառավարչական ծառայությունների խոշորացման, կենտրոնացման և արտաքին աղբյուրից ձեռք բերման (outsourcing) հնարավորությունները: Պետական կառավարչական ծախսերի կրճատման հիմնական ճանապարհը այդ ծախսերի նվազեցումն է այն հաշվով, որ դրա հետևանքով չտուժեն այդ ծառայության օգտատերերը: Բացի այդ, ինչպես ցույց է տալիս միջազգային փորձը, կառավարման ծախսերի արդյունավետության բարձրացման կարելի է հասնել նաև, երբ մեծ թվով օժանդակ կառավարչական ծառայություններ կարող են խոշորացվել, կենտրոնացվել կամ էլ դրանք ձեռք բերել մասնավոր հատվածից: Սրանք, ըստ էության, պետական կառավարչական ծախսերի խնայման հիմնական ձևերն են: Այս դեպքում գործում է ինչպես մասշտաբի էֆեկտը (խոշորացման կամ կենտրոնացման դեպքերում), այնպես էլ այդ ծառայությունների մատուցման գործում մրցակցային միջավայրի ստեղծման հանգամանքը (երբ «պետական» ծառայությունը մատուցում է մասնավոր հատվածի տնտեսավարող սուբյեկտը կամ անհատը): Սա այն դեպքերում, երբ կառավարչական ծառայությունը մատուցում է մասնավորը:

Ինչպես երևում է աղյուսակի տվյալներից, շատ հաճախ դրանք կարող են լինել այլընտրանքներ պետական կառավարման մարմինների համար, ինչը լայն հնարավորություններ է բացում դրանք «էժանացնելու» և որակով ծառայություն մատուցելու կամ ստանալու գործում: Կարևոր է նկատել նաև, որ ներկայիս մասնավոր հատվածը հագեցած է բազմաթիվ բարձրորակ մասնագետներով և հնարավորություններով

⁸ <http://www.oecd-ilibrary.org> և <https://www.iaop.org/Content/19/165/1793/Default.aspx>.

(տեխնիկական և համակարգչային տեխնիկայով, համակարգչային ծրագրերով և այլն), համապատասխան մասնագիտական փորձով և հմտություններով, որական այլ բարձր հատկանիշներով, որոնք թույլ են տալիս մասնավոր հատվածի տնտեսավարող սուբյեկտների մեծ մասին ակտիվորեն մասնակցել օժանդակ կառավարչական ծառայությունների մատուցման գործին և հաջողությամբ մրցակցել պետական հատվածի ներկայացուցիչների հետ: Այսպիսով, ներկայումս բոլոր հիմքերը կան պնդելու, որ ՀՀ-ում օժանդակ կառավարչական ծառայությունների մեծ մասը կարող է իրականացվել մասնավոր հատվածի կողմից, ինչը մի կողմից, կակտիվացնի մասնավոր հատվածի գործունեությունը, իսկ մյուս կողմից ՀՀ կառավարությանը հնարավորություն կտա էժանացնելու այդ ծառայությունները՝ օգտագործելով մասնավոր հատվածի մրցակցային ներուժը:

Աղյուսակ 1

ՀՀ կառավարության համակարգում օժանդակ կառավարչական ծառայությունների խոշորացման, կենտրոնացման և արտաքին աղբյուրից ձեռք բերման (արտապատվիրման) հնարավորությունները

		Հիմնավորում	
Առաջարկվում է	ոլսիսփոյո իզդևսթ		
	ճվգոիտոյ սսիոդոոյ իզվզմ ժսզթ	+	
	(րոսնզտ իզր մսևսմ) իզդոդսմտոզի	+	+
	(տզյ դոմբևսոմոգ դոտրդոտոյ դոմբևսոգտոմզե իոմ իզմսիոմլր ՚ հոդվլվո) իզդոմսսոյ		
Օժանդակ կառավարչական ծառայությունների տեսակները	Ներքին աուդիտ	<p>Ներքին աուդիտի գործառնությունների կենտրոնացումը մեկ պետական մարմնում կարող է նպաստել ծախսերի կրճատմանը և աշխատանքների որակի բարձրացմանը: Առաջարկվում է նաև հետագայում գործառնությունների իրականացումն ապահովել մասնավոր հատվածի ներգրավմամբ:</p>	
Լրատվական ստորաբաժանում/ մամուլի քարտուղար		<p>Այն նախարարությունները և գերատեսչությունները, որոնց լրատվական գործառնությունները իրականացվում են առանձին ստորաբաժանումների (բաժին կամ վարչություն, մամուլ ծառայություն և այլն) կողմից դրանք պետք է կենտրոնացնել մեկ տեղում: Այն նախարարությունները և գերատեսչությունները, որոնց աշխատակազմերը լրատվական ստորաբաժանում չունեն և ունեն փոյան մամուլ քարտուղար, ով կազմավերպում և լրասբանում է կառավարության այդ օղակի աշխատակազմի գործառնությունները և դրանցից բխող գործընթացները, նույնպես պետք է կենտրոնացնել:</p>	

Հասարակական հիմունքներով խորհրդակցանքների ներգրավելը առկա վճարովի հաստիքների փոխարեն				+		Այն նախարարություններում և գերատեսչություններում, որտեղ գործում են պետական կառավարման մարմնի ղեկավարի խորհրդակցանքների վճարովի ծառայությունները, դրանք պետք է փոխարինել հասարակական հիմունքներով մասնավոր հատվածից հրավիրված մասնագետներով:
Անձնակազմի կառավարման ստորաբաժանում	+	+				Այս ստորաբաժանումներն իրականացնում են այնպիսի աշխատանքներ, որոնց նախ խոշորացումը և ապա կենտրոնացումը (բոլոր մեկ տեղով) կարող է նվազեցնել կատարված աշխատանքների ծախսերը: Նման առաջարկության համար հիմք է հանդիսանում այն հանգամանքը, որ անձնակազմերի կառավարման ստորաբաժանումներն իրականացնում են համանման (փորհինակ) աշխատանքներ:
Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ստորաբաժանում	+	+		+		Պետական կառավարման մարմիններում օգտագործվող տեղեկատվական տեխնոլոգիաների հնարավորություններն օգտագործվում են 3-7%-ի չափով, դրանց պահպանման և շահագործման ծախսերի տնտեսման համար անհրաժեշտ է այդ ծառայությունները կենտրոնացնել մեկ տեղում կամ դրանք ձեռք բերել մասնավորից:
Իրավաբանական ծառայություն	+	+				Այս ծառայությունների ստորաբաժանումները կազմակերպում են պետական կառավարման մարմինների գործառնությունների իրականացման հետ կապված, ինչպես նաև պետության շահերի պաշտպանության բնագավառի հետևյալ աշխատանքները: Որպես կանոն պետական կառավարման մարմիններում իրավաբանական ծառայությունները մեծաթիվ են և այդ կարգիվ են երբեք լիարժեք ու արդյունավետ չի օգտագործվում, այդ պատճառով դրանք պետք է խոշորացվեն կամ էլ կենտրոնացվեն:
Հաշվապահություն/ ֆինանսական հսկողություն/ բյուջեի պլանավորում				+		Պետական կառավարման մարմիններում հաշվապահական գործառնություններն իրականացվում են աշխատակազմի ֆինանսատնտեսական ծառայությունների (բաժինների կամ ծառայությունների) կողմից: Աշխատակազմերի ֆինանսատնտեսական բաժինը կամ վարչությունն իրականացնում է պետական կառավարման մարմինների հիմնական գործառնությունների բնորոշ մաս կազմող աշխատանքները: Սակայն, նկատի ունենալով հաշվապահական և մյուս աշխատանքների ավտոմատացման և համակարգչային ծրագրերի, ինչպես նաև ՀՀ ծառայությունների ոլորտում հաշվապահական և խորհրդատվական, ինչպես նաև արտիստորական կայն ցանցի առկայությունը և դրանց մրցակցային բնույթը, այդ ծառայությունները կարելի է ձեռք բերել մասնավորից:

<p>Արտաքին կապեր</p>	<p>+</p>	<p>+</p>	<p></p>	<p>Պետական կառավարման մարմինների աշխատակազմերի արտաքին կապերի բաժինները կամ վարչությունները իրականացնում են միաժամանակ ինչպես օտարալեզու գրագրության, միջազգային փորձի ոլորտային ուսումնասիրման, պետական կառավարման մարմինների և միջազգային կառույցների ներկայացուցչությունների միջև կերպով պայմանագրերի թարգմանության ապահովման աշխատանքներն, այնպես էլ ապահովում են պետական կառավարման մարմիններում շահագործվող տեղեկատվական համակարգերի, «Մայքրեի» կաստաթղթաշրջանառության համակարգի, թվային ստորագրության ծրագրերի, ինտերնետային կապի և ներքին համակարգչային ցանցի ամխափան աշխատանքը: Նկատի ունենալով համացանցի լայն տարածվածությունը և պետական կառավարման յուրաքանչյուր սերմնում ցանկացած աշխատակցի հնարավորությունը օգտվելու համացանցից, առաջարկվում է այդ աշխատանքները խոշորացնել կամ կենտրոնացնել:</p>
<p>Ընդհանուր բաժին</p>	<p>+</p>	<p>+</p>	<p></p>	<p>Պետական կառավարման բազմաթիվ մարմինների աշխատակազմերի մեծ մասը բաժիններ չունեն, և այդ ծառայությունների գործառույթներն իրականացվում են քարտուղարությունների կողմից: Շատ հաճախ դրանք բազմամարդ ծառայություններն են, որոնց աշխատանքները ծրագրավորված և համակարգչավորված են, ուստի առաջարկվում է դրանց կամ խոշորացնել կամ էլ կենտրոնացնել:</p>
<p>Տրանսպորտային ծառայություններ</p>	<p>+</p>	<p>+</p>	<p></p>	<p>Պետական կառավարման մարմինների տրանսպորտային ծառայությունները պետք է կենտրոնացնել մեկ տեղում, ինչը զգալի միջոցներ կլինայի:</p>
<p>Մաքրության ապահովման ծառայություններ</p>	<p></p>	<p></p>	<p></p>	<p>Որպես կանոն, պետական կառավարման մարմինների մեծ մասի աշխատակազմերում մաքրության ապահովման հետ կապված ծառայությունները կատարվում են ֆինանսատնտեսական վարչության տնտեսական բաժիններում ընդգրկված հավաքարարների միջոցով: Հավաքարարների ծառայություններն անիրավաբան է ձեռք բերել մասնավոր հատկաձից մրցույթային եղանակով, ինչը կհանգեցնի ներկայումս գործող հավաքարարների թվաքանակի զգալի նվազեցման և նրանց մատուցած ծառայությունների որակի բարձրացման: Կարևոր է, որ եթե որևէ շենքում կան պետական կառավարման մի քանի մարմիններ, հավաքարարները ընտրվեն ոչ թե նրանցից յուրաքանչյուրի համար, այլ ամբողջ շենքի կամ նրա առանձին մասերի համար:</p>

ԻՆՉ ԱՆԵԼ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

գիտագործնական խորհրդաժողով

Խմբագիր՝

Հրատ. Խմբագիր՝
Տեխն. Խմբագիր՝
Սրբագրիչ՝
Էջադրումը՝
Կազմը՝

Լույսա Մեհրաբյան

Արքմենիկ Նիկողոսյան
Արարատ Թովմասյան
Արփի Անտոնյան
Նարինե Հովհաննիսյանի
Վիտալի Ասրիևի

Անտարես

«Անտարես» հրատարակչատուն
ՀՀ, Երևան 0009, Մաշտոցի պող. 50ա/1
Հեռ.՝ (+374 10) 58 10 59, 58 76 69
antares@antares.am
www.antares.am

9 1789939 1763323

Հայաստանի արդյունաբերողների
և գործարարների միություն

Երևանի պետական համալսարան
Տնտեսագիտության և
կառավարման ֆակուլտետ

ԱՐՄԱՐԵԱ